งานสถาปัตยกรรมไทย

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์

1. บทนำ

เมื่อกล่าวถึงงานสถาปัตยกรรมไทยแล้ว คนทั่วไปมักนึกถึงงานสถาปัตยกรรมแบบโบราณ ซึ่งมีรูปแบบเป็นหลังคาทรงสูง ทั้งมีหน้าจั่ว (หน้าบัน) และไม่มี หรือบางทีหลังคาทำเป็นรูปแบบอื่น เช่น ทรงมณฑป เจดีย์ มงกุฎ และปรางค์ ซึ่งมียอดแหลม หรือรวมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กุฏาคาร หลังคาส่วนใหญ่มักมีชายคายื่นออกมาเพื่อกันแดดกันฝนด้วย ส่วนองค์ประกอบของอาคาร และส่วนละเอียดทางสถาปัตยกรรมประดับไว้สวยงามหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับฝีมือช่างและงบประมาณที่ก่อสร้าง ซึ่งไม่มีขอบเขตจำกัด งานสถาปัตยกรรมที่อยู่ในข่ายนี้ ได้แก่ พระบรมมหาราชวัง พระราชวังวัง ท้องพระโรง วัด อุโบสถ วิหาร หอไตร เจดีย์ ปรางค์ ศาล ศาลา กุฏิ เรือนไทย หรือเรือนแพ เป็นต้น ส่วนงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบอื่น เช่น อาคารที่ทำการ โรงมหรสพ ซึ่งมีรูปแบบเป็นอาคารแบบอื่นนั้น มักไม่ถูกนับว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมไทย[1]

2. ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะประยุกต์ ซึ่งต้องสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยหมายถึง อาคารต้องใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้ ได้แก่ ใช้อยู่อาศัย หรือใช้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ได้ เช่น ใช้เป็นที่ชุมนุม ที่ประชุม ที่แสดงมหรสพ หรือสถานเริงรมย์ ที่ทำการค้าขาย ที่ทำงาน ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว งานสถาปัตยกรรมมักเป็นงานศิลปะที่มีความถาวรคงทน มีอายุยาวนาน จึงต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการสร้างสรรค์สูง งานสถาปัตยกรรมจึงไม่ใช่งานศิลปะที่ทำขึ้นชั่วคราวซึ่งผ่านพ้นยุคสมัยไปเร็วและเปลี่ยนแปลงง่าย[2]

เนื่องจากงานสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะประยุกต์ที่ต้องมีประโยชน์ใช้สอยเข้ามาเกี่ยวข้อง งานสถาปัตยกรรมจึงต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ หลายอย่าง ได้แก่

2.1 ภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ

หมายถึง ลักษณะพื้นที่ตลอดจนสภาพดินฟ้าอากาศของสถานที่ที่สร้างงานสถา-

ปัตยกรรมนั้นย่อมมีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมอย่างมาก เช่น ในบริเวณที่มีอากาศหนาวเย็นเป็นระยะเวลายาวนานในแต่ละรอบปี ดังประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ขั้วโลก เช่น ประเทศในทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือและใต้ งานสถาปัตยกรรมที่สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดีต้องมีลักษณะปิดทึบเปิดหน้าต่างน้อย กำแพงหนา ทั้งนี้เพื่อป้องกันความหนาวได้ หากงานสถาปัตยกรรมตั้งอยู่ในบริเวณที่มีอากาศร้อนหรืออบอุ่น ดังเช่นประเทศที่อยู่บริเวณใกล้เส้นศูนย์สูตร งานสถาปัตยกรรมย่อมมีลักษณะโปร่ง มีการเปิดช่องว่างให้อากาศถ่ายเทได้สะดาก และหากบริเวณนั้นมีฝนตกชุกด้วย งานสถาปัตยกรรมมักจะต้องมีลักษณะที่กันฝนได้อย่างดีด้วย เช่น ยื่นชายคาออกไป เพื่อป้องกันฝนสาด เป็นต้น

2.2 วัสดุก่อสร้างและความรู้ทางการก่อสร้าง

เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมาก การมีวัสดุก่อสร้างและความรู้ทางการก่อสร้างจำกัดย่อมทำให้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมถูกจำกัดไปด้วย ผู้ออกแบบและผู้ก่อสร้างไม่สามารถออกแบบและทำการก่อสร้างพลิกแพลงเป็นอย่างอื่นได้ เนื่องจากไม่มีทั้งวัสดุก่อสร้างและขาดทั้งช่างที่มีความรู้ทางการก่อสร้างทุกด้าน เช่นในอดีต ประเทศไทยมีวัสดุก่อสร้างใช้จำกัด ยังไม่มีซีเมนต์ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างทั่วไปจึงใช้ไม้เป็นส่วนใหญ่ แม้อาคารบางประเภทใช้อิฐและศิลาแลงบ้าง งานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในอดีตจึงมีรูปแบบที่จำกัดไม่สามารถสร้างอาคารที่มีช่วงเสากว้างได้ และอาคารโดยทั่วไปไม่ค่อยมั่นคงถาวร มีจำนวนมากที่ถูกเปลี่ยนแปลงสภาพหรือถูกรื้อลง สาเหตุจากความไม่คงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ[3] นอกจากอาคารสำคัญ ๆ บางประเภทที่บางส่วนสร้างด้วยอิฐหรือศิลาแลงเท่านั้นที่ตั้งอยู่ เช่น พระบรมมหาราชวัง พระราชวังและวัดต่าง ๆ ส่วนบ้านราษฎรที่สร้างด้วยไม้นั้น พังทลายไปหมด อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่ากล่าวถึงคือ วัสดุมุงหลังคา ในอดีตเราใช้ใบไม้ เช่น ตองตึง จาก แฝก ไม้ไผ่ ไม้ กระเบื้อง[4] ทั้งช่างออกแบบและช่างก่อสร้าง ยังไม่รู้จักทำหลังคาแบบเรียบ เนื่องจากไม่มีวัสดุมุงที่ทำให้ความเอียงลาดของหลังคาน้อย และยังไม่มีคอนกรีต รูปทรงอาคารและงานสถาปัตยกรรมทุกประเภทในอดีตจึงต้องเป็นรูปแบบที่มีหลังคาทรงสูงเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันเรามีวัสดุก่อสร้างใช้มากขึ้น มีซีเมนต์ และช่างต่าง ๆ มีความรู้ความสามารถในการทำงานคอนกรีตประเภทต่าง ๆ ได้ สถาปนิกสามารถออกแบบงานสถาปัตยกรรมโดยไม่ถูกจำกัดในเรื่องวัสดุและความรู้ทางการก่อสร้างอีกต่อไป งานสถาปัตยกรรมจึงถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยมีรูปแบบที่ไม่จำกัด

นอกจากนี้แล้ว ปัจจุบันนายช่างก่อสร้างมีความรู้ทางการก่อสร้างอย่างกว้างขวาง มีเครื่องมือและเครื่องทุ่นแรงเพื่อใช้ในการก่อสร้างมากขึ้น ประกอบกับความต้องการในการใช้เนื้อที่อาคารก็มีมากยิ่งขึ้น การก่อสร้างสามารถทำได้อย่างรวดเร็วเพื่อให้ทันกับความต้องการใช้เนื้อที่อาคาร รูปแบบของอาคารจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยอย่างมาก อาคารประเภทนี้ ได้แก่ ตึกแถว อาคารพาณิชย์ อาคารสำนักงาน โรงงาน ศูนย์การค้า และอาคารที่อยู่อาศัยแบบใหม่ เช่น แฟลต อาคารชุด และคอนโดมิเนียม เป็นต้น

2.3 การคมนาคมและขนส่ง

เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมได้มาก การมีเส้นทางคมนาคมดี มีระบบการขนส่งที่ดี ย่อมทำให้เกิดความสะดวกในการขนส่งและขนส่งได้ไกล ปัจจุบันจึงสามารถลำเลียงวัสดุที่จำเป็นต่าง ๆ ไปยังสถานที่ก่อสร้างได้ง่าย ทำให้เกิดการเลียนแบบทางสถาปัตยกรรมและการก่อสร้างขึ้น และทำให้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอาจเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนมีค่านิยมทางการกินอยู่ที่มีลักษณะเลียนแบบเมืองใหญ่ ทั้ง ๆ ที่บางทีอาคารที่สร้างขึ้นบางท้องถิ่นอาจมีราคาก่อสร้างแพงขึ้น มีหน้าที่ใช้สอยไม่ถูกต้องเหมาะสมบ้าง และบางทีงานสถาปัตยกรรมยังไม่เข้ากับลักษณะประจำท้องถิ่น แต่เจ้าของอาคารหรือผู้ใช้อาคารก็ยอมให้ ทั้งนี้เพื่อต้องการเลียนแบบการกินอยู่ของเมืองใหญ่เพียงอย่างเดียว การเลียนแบบนี้ ทำให้งานสถาปัตยกรรมไม่มีโอกาสแสดงลักษณะประจำท้องถิ่นออกมาได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่น อาคารอยู่อาศัยของผู้มีอันจะกินในชนบทบางหลัง มีลักษณะสถาปัตยกรรมเหมือนกับอาคารในชุมชนเมือง ซึ่งใช้วัสดุก่อสร้างที่ไม่อาจหาได้ในท้องถิ่นนั้น และอาคารบางหลังในชุมชนเล็ก ก็มีรูปร่างหน้าตาเลียนแบบจากอาคารในเมืองใหญ่ เป็นต้น

2.4 ระบบเศรษฐกิจ

ชุมชนที่มีเศรษฐกิจดี ประชาชนมีฐานะทางการเงินดี ย่อมมีโอกาสก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ที่มั่นคงถาวรได้มาก และนอกจากจะก่อสร้างอาคารเพื่ออยู่อาศัยของตนเองแล้ว ยังมีโอกาสที่จะสร้างอาคารส่วนรวมที่ใช้สอยร่วมกันด้วย เช่น อาคารทางศาสนา อาคารที่ทำการ อาคารเพื่อการประชุม และอาคารเพื่อกิจกรรมอื่น ๆ งานสถาปัตยกรรมของชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจที่ดี ย่อมจะพลอยดีไปด้วย เนื่องจากมีเงินมากพอที่จะใช้วัสดุที่ดี ถาวรคงทน และใช้ช่างผีมือที่ดีด้วย

2.5 ระบบการปกครอง

งานสถาปัตยกรรมขึ้นอยู่กับอิทธิพลของระบบการปกครองอยู่ไม่น้อยในอดีตมีการก่อสร้างปิระมิดที่ประเทศอียิปต์ สร้างโบสถ์

และวิหารสำคัญ ๆ ในประเทศกรีกและอิตาลี และสร้างกำแพงยาวที่สุดในโลกที่ประเทศจีน เป็นต้น สาเหตุที่สามารถทำการก่อสร้างเช่นนั้นได้ สาเหตุหนึ่งมาจากระบบการปกครอง ซึ่งในอดีตประเทศต่าง ๆ มีแบบของการปกครองเป็นระบบใช้แรงงานทาส ผู้มีอำนาจสามารถใช้แรงงานผู้อื่นที่อ่อนแอกว่าให้ทำในสิ่งที่ต้องการได้ ดังนั้นการสร้างเมือง การก่อสร้างอาคารถาวร และสาธารณูปโภคต่าง ๆ ในอดีตจึงใช้แรงงานทาสและไพร่เป็นส่วนใหญ่[5] เช่น การขุดคลองรอบกรุงและคลองหลอดในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ตามพงศาวดารกล่าวว่า ได้เกณฑ์เขมร 10,000 คน เข้ามาทำการขุด[6] ส่วนการก่อสร้างป้อมและกำแพงริมคลองรอบกรุงของกรุงเทพฯ นั้น รัชกาลที่ 1 โปรดให้เกณฑ์ลาวเวียงจันทร์ประมาณ 50,000 คน มาทำการสร้าง และวางป้อมเป็นระยะ ๆ[7] สำหรับประเทศไทย ต่อมาแม้ว่าจะเลิกระบบไพร่ทาสและเปลี่ยนเป็นระบบการจ้างแรงงานซึ่งเป็นการจ้างแรงงานเสรีแล้วก็ตาม แต่การปกครองของประเทศยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช[8] หากพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงสนพระทัยในการปรับปรุงบ้านเมือง การก่อสร้างงานสถาปัตยกรรม ก็สามารถสั่งให้มีการกระทำขึ้นได้ ทั้งได้รับการสนับสนุนและการร่วมมือร่วมใจจากประชาชนเป็นอย่างดีอีกด้วย

2.6 ประเพณีและวัฒนธรรม

เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมมากที่สุด นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เผ่าชนแต่ละเผ่าย่อมสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมขึ้นเพื่อสนองความต้องการด้านอยู่อาศัย และการใช้ชีวิตตามแบบแผนของตนเอง ซึ่งต้องสอดคล้องกับคตินิยม ความเชื่อทางศาสนา รสนิยมทางด้านสุนทรียศาสตร์และความเข้าใจทางศิลปะของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสังคม กลุ่มชนใดที่มีการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ย่อมมีระบบสังคมที่มั่นคง สลับซับซ้อน และเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นมากกว่ากลุ่มชนที่ก่อตัวขึ้นใหม่ ประเพณีและวัฒนธรรมดังกล่าว จะคลี่คลายให้เห็นวิวัฒนาการทางด้านการกินอยู่ แบบแผนการใช้ชีวิต แนวคิด ภาษา การเชื่อถือเรื่องราวต่าง ๆ และการแสดงออกทางด้านสุนทรียศาสตร์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลกระทบกับงานสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นงานที่ต้องสนองประโยชน์ใช้สอยดังกล่าวให้สมบูรณ์ที่สุด และสนองความรู้สึกทางด้านความงามของแต่ละกลุ่มชนด้วย[9]

3. ลักษณะประจำถิ่นในงานสถาปัตยกรรม

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ทำให้มีความแตกต่างกันในด้านความต้องการในการกินอยู่ การดำรงชีวิต และการวางรูปแบบทางสังคมใน

แต่ละกลุ่มชน จนทำให้รูปแบบทางสังคมของแต่ละกลุ่มชนมีความแตกต่างกันไป ดังจะเห็นได้จากความแตกต่างระหว่างกลุ่มชนในแต่ละแถบของโลก เช่น แถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน แถบยุโรปตอนบน แถบเอเชีย และแถบเอเชียอาคเนย์ เป็นต้น ความแตกต่างของรูปแบบทางสังคมนี้ ทำให้มีความแตกต่างกันในด้านการสร้างสรรค์ศิลปะด้วย ทำให้แต่ละกลุ่มชนสร้างลักษณะเฉพาะของตนเองในด้านสุนทรียศาสตร์ แม้ว่าจะมีการถ่ายทอด เลียนแบบ หรือได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งอื่นก็ตาม กลุ่มชนนั้นก็ยังหาวิธีดัดแปลง ปรับปรุง งานศิลปะ ให้เหมาะสมกับรสนิยม คตินิยม และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยของกลุ่มชนของตนด้วย จนทำให้เกิดลักษณะพิเศษเฉพาะแต่ละกลุ่มชนขึ้น ลักษณะดังกล่าวนี้ต่อมาได้พัฒนาสืบเนื่องต่อไปเรื่อย ๆ และสร้างลักษณะพิเศษที่จำกัดเฉพาะกลุ่มคนให้แคบลงเล็กลงจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นขึ้น ทั้งนี้ มิได้มีการแบ่งออกตามสภาพทางภูมิศาสตร์เลย

งานสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะแขนงหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ใช้สอยเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นจึงต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ด้วย จากการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เราจึงเห็นความแตกต่างของงานสถาปัตยกรรมในแต่ละแถบของโลกได้อย่างชัดเจน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมประจำถิ่นได้ เช่น สถาปัตยกรรมแถบลุ่มแม่น้ำไนล์ สถาปัตยกรรมแถบริมฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน สถาปัตยกรรมแถบทวีปยุโรป และสถาปัตยกรรมแถบทวีปเอเชียและเอเชียอาคเนย์ เป็นต้น

4. ยุคสมัยของงานสถาปัตยกรรม

นอกจากปัจจัยต่างๆ จะมีอิทธิพลเหนืองานสถาปัตยกรรม และลักษณะประจำถิ่นจะกำหนดลักษณะเฉพาะของงานสถาปัตยกรรมในแต่ละแถบของโลก แต่ละถิ่น และแต่ละกลุ่มชนดังที่กล่าวแล้ว ลักษณะสถาปัตยกรรมในแถบถิ่นและกลุ่มชนเดียวกัน ยังแตกต่างกันออกไปอีกตามยุคสมัยที่สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมด้วย

กลุ่มชนในแต่ละยุคสมัยนั้น ประกอบด้วยคนกลุ่มเดิมส่วนหนึ่ง และคนกลุ่มใหม่อีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่กำหนดยุคสมัยไว้ว่าห่างกันมากน้อยเท่าใด หากระยะเวลาของแต่ละยุคสมัยห่างกันมากกว่าหนึ่งช่วงอายุคนแล้ว ในแต่ละยุคสมัยอาจไม่มีคนกลุ่มเดิมอยู่เลยก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงแนวคิด ความเชื่อทางศาสนา คตินิยม รสนิยม การกินอยู่ การดำรงชีวิต และการกำหนดรูปแบบทางสังคม ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งในที่สุดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมนั้น มักเปลี่ยนไปอย่าง

ช้า ๆ ซึ่งสิ่งที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วไม่ได้ คือ ภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ และประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงขนบธรรมเนียมและความเชื่อถือทางศาสนาของกลุ่มชนด้วย

ปัจจัยทั้งสองหัวข้อข้างบนนั้น ความจริงก็มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน แต่เปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ข้อแรกภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศนั้น เป็นเรื่องราวของธรรมชาติ ซึ่งค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ อาจเกิดจากผลกระทบทางธรรมชาติหรือเกิดจากมนุษย์เป็นผู้ทำให้เกิดผลกระทบขึ้นก็ได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดความแห้งแล้งขึ้นในบริเวณที่ป่าถูกทำลายและเกิดน้ำท่วมในบริเวณที่ลุ่ม เป็นต้น ส่วนข้อหลังซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมนั้น มีคนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะในเรื่องความคิด ความเชื่อทางศาสนา คตินิยม รสนิยม การกินอยู่ การดำรงชีวิต และการกำหนดรูปแบบทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ เช่นกัน เนื่องจากในแต่ละยุคสมัย จะมีคนกลุ่มเดิมที่คอยเชื่อมโยงความคิด และเหนี่ยวรั้งมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วรวมอยู่ด้วย และโดยธรรมชาติแล้วคนกลุ่มเดิมนี้จะเป็นผู้มีประสบการณ์และอาวุโสมากพอที่จะทำให้คนรุ่นใหม่ต้องรับฟังด้วย

ดังนั้นงานศิลปะและสถาปัตยกรรม จึงมีความเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยอย่างช้า ๆ ด้วย ทั้ง ๆ ที่อยู่ในแถบ ถิ่น และกลุ่มชนเดียวกันก็ตาม และเพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาจึงต้องมีการกำหนดยุคสมัยของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมขึ้น

5. งานสถาปัตยกรรมไทย

งานสถาปัตยกรรมไทยย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมดังที่กล่าวมาแล้ว ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์สืบทอดมายาวนาน นับตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วต่อมาเป็นกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ความแตกต่างของลักษณะสถาปัตยกรรมปรากฏให้เห็นได้ชัด เนื่องจากในยุคนี้ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมนั้นเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก มีการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมมากขึ้น งานสถาปัตยกรรมไทย จึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ยุคสมัย ตามลักษณะของงานสถาปัตยกรรม คือ สถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมหรือสถาปัตยกรรมไทยยุคโบราณ กับสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน[10]

5.1 สถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม

ลักษณะสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม (โบราณ) นั้น ได้คลี่คลายมาจากศิลปะทางพุทธศาสนาที่ชนเผ่าไทยรับมาพร้อมกับการรับพุทธ-

ศาสนาจากอินเดียและลังกาในสมัยสุโขทัย แล้วได้พัฒนาต่อเนื่องมาจนมีลักษณะเป็นพุทธศิลป์แบบไทยโดยเฉพาะ ดังที่เห็นได้จากงานสถาปัตยกรรมไทยที่สุโขทัยและนครศรีธรรมราช

ในสมัยอยุธยาก็ได้รับรูปแบบปรางค์ของเขมรมาพัฒนาและคลี่คลายจนเป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ และได้สร้างพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามไว้ เป็นต้น และในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลักษณะสถาปัตยกรรมไทยก็รับอิทธิพลยุโรปไว้ แต่ก็คลี่คลายออกมาเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมไทยทั้งสิ้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานสถาปัตยกรรมไทยได้รับอิทธิพลจีนอย่างมาก แต่ก็ยังคงลักษณะสถาปัตยกรรมไทยไว้ได้ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ลักษณะสถาปัตยกรรมไทยเริ่มรับอิทธิพลจากยุโรป ซึ่งเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายและเพิ่มมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากชาติต่าง ๆ ในยุโรปเข้ามาติดต่อค้าขาย และมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น เป็นผลให้ประเทศไทยต้องเปลี่ยนนโยบายทางด้านการปกครอง การศึกษาและวัฒนธรรมไปบ้าง ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ[11] สังคมไทยในสมัยนั้นโดยเฉพาะในเมืองหลวง มีลักษณะเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น เนื่องจากรัฐบาลจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนตามแบบชาวตะวันตกมากขึ้น เช่น รถไฟ รถยนต์ รถราง ไฟฟ้า ประปา โทรเลข โทรศัพท์ ตลอดจนการแต่งกาย ดนตรี และกีฬา[12] ส่วนลักษณะทางศิลปะและสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ได้รับอิทธิพลยุโรปมากจนถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนลักษณะทางสถาปัตยกรรมไทยจากยุคเดิมสู่ยุคปัจจุบัน

5.2 สถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน

นับตั้งแต่ประเทศไทยเปลี่ยนแบบแผนทางวัฒนธรรมจากแบบเดิมมาสู่แบบตะวันตกแล้ว ลักษณะศิลปะและสถาปัตยกรรมจึงเปลี่ยนแปลงไปด้วย งานสถาปัตยกรรมมีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกมากขึ้น อาคารมีหลายประเภทแยกหน้าที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น เช่น อาคารที่ทำการรัฐบาล โรงมหรสพ สถานีจำหน่ายสาธารณูปโภค สถานีเกี่ยวกับการขนส่ง อาคารพาณิชย์แบบตึกแถว และโรงแรม เป็นต้น อาคารประเภทนี้ เช่น การไฟฟ้า การประปา ไม่เคยมีในงานสถาปัตยกรรมไทยมาก่อน รูปแบบของอาคารจึงมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกอย่างสมบูรณ์แบบ[13] จึงทำให้ขาดวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง ประชาชนส่วนใหญ่จึงไม่รับว่างานสถาปัตยกรรมรูปแบบดังกล่าวนั้นเป็นงานสถาปัตยกรรมไทย

งานสถาปัตยกรรมในยุคนี้เน้นเรื่องประโยชน์ใช้สอยมากขึ้นกว่างานสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมมาก และหน้าที่ใช้สอยของอาคาร

ที่รับเข้ามานี้ เป็นหน้าที่ใช้สอยที่สนองความต้องการในการดำเนินชีวิตตามแบบสังคมและวัฒนธรรมแบบใหม่ ซึ่งเป็นแบบตะวันตก จึงทำให้อาคารต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในยุคสมัยนี้ มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกทั้งสิ้น อาคารบางประเภท และงานสถาปัตยกรรมบางชิ้นออกแบบโดยนายช่างชาวตะวันตกทั้งหมด เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สถานีรถไฟหัวลำโพง บ้านนรสิงห์ของเจ้าพระยารามราฆพ บ้านบรรทมสินธุ์ของพระยาอนิรุทเทวา เป็นต้น ส่วนงานสถาปัตยกรรมที่ออกแบบโดยนายช่างไทยก็พลอยได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกไปด้วยไม่มากก็น้อย เช่น ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช และกุฏิสงฆ์วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ภายในพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งตกแต่งภายในเป็นศิลปะแบบโกธิค (โดยหม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย) และอาคารที่ทำการต่าง ๆ ตลอดจนบ้านเรือนราษฎรที่สร้างขึ้นในยุคนั้นทั้งสิ้น

ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว ลักษณะศิลปะและสถาปัตยกรรมตามแบบวัฒนธรรมเดิม ดูเหมือนจะยุติการพัฒนาลง[14] ทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าการถ่ายทอดวิชาการของครูช่างในรูปแบบวัฒนธรรมเดิมนั้น ได้ขาดช่วงลงไปแล้วอย่างสิ้นเชิง โดยมิได้ทิ้งหลักฐานทางวิชาการไว้ให้คนรุ่นหลังพัฒนาสืบต่อไปแต่อย่างใด[15]

งานสถาปัตยกรรมยุคประชาธิปไตยในประเทศไทยจึงได้รับอิทธิพลจากรูปแบบที่เป็นสากลนิยม (International Style) มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม ได้เปลี่ยนแปลงไป และการสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมแบบเดิมได้ขาดไปช่วงหนึ่งนั้น ทำให้อิทธิพลทางศิลปะ วัฒนธรรมรูปแบบอื่นกระจายไปมากจนทำลายลักษณะเดิมไปเกือบหมดสิ้น และยังหาลักษณะสถาปัตยกรรมไทยแบบใหม่มาแทนไม่ได้ ปัจจุบันเราจึงพบว่างานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย หรืองานสถาปัตยกรรมนั้น มีหลายรูปแบบซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบสากลนิยม

งานสถาปัตยกรรมรูปแบบสากลนิยมที่แต่ละประเทศรับอิทธิพลไปนั้น หลายประเทศได้พยายามนำไปปรับปรุงรูปแบบ เพื่อจะคลี่คลายออกมาให้มีลักษณะเฉพาะเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ และประเพณีและวัฒนธรรมสำหรับประเทศของตน ส่วนประเทศไทยนั้น เคยรับอิทธิพลทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมจากอินเดีย ลังกา ขอม จีน และยุโรป และได้คลี่คลายออกมาให้เป็นลักษณะศิลปะและสถาปัตยกรรมรูปแบบของไทยได้ แต่ในระยะหลังนี้ ไทยมิได้รับเอาแต่รูปแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมไว้เท่านั้น ยังได้รับเอาวัฒนธรรมและการศึกษาตามแบบตะวันตกเข้ามาด้วย จึงทำให้การคลี่คลาย

ลักษณะทางศิลปะและสถาปัตยกรรมให้เป็นลักษณะเฉพาะนั้นยากขึ้นและเป็นไปได้ช้า

6. การพัฒนาการศึกษาสถาปัตยกรรมไทย

เมื่อการสืบทอดมรดกทางศิลปะวัฒนธรรมแบบเดิมได้ขาดช่วงไป จนทำให้งานศิลปะและสถาปัตยกรรมมีรูปแบบใหม่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่ารูปแบบสากลนิยมนั้น ผู้ที่ยังมีความรักในงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย ได้พยายามที่จะประยุกต์ลักษณะศิลปะและสถาปัตยกรรมขึ้นโดยจัดสอนวิชาสถาปัตยกรรมตามวิธีการสอนแบบตะวันตก ซึ่งอาจารย์นารถ โพธิประสาท ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทย ให้เปิดสอนวิชาสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและสถาปัตยกรรมไทยขึ้น ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2476[16]

ต่อมาในปี พ.ศ. 2498 กรมศิลปากร ได้ก่อตั้งคณะสถาปัตยกรรมไทยขึ้นในมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยเปิดสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม ซึ่งเป็นในทางส่งเสริมศิลปะสถาปัตยกรรมแห่งชาติและสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นแบบประยุกต์ โดยมีพระพรหมพิจิตร เป็นคณบดีคนแรก เมื่อ พ.ศ. 2501 ศาสตราจารย์ อัน นิมมานเหมินท์ เป็นคณบดี ได้ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการเรียนสถาปัตยกรรมไทยให้ไปในแนวชาตินิยม โดยเน้นการเรียนสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมควบคู่กับเทคโนโลยีแผนใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบซึ้งในศิลปะสถาปัตยกรรมแบบเดิม ซึ่งเป็นมรดกของชาติ แล้วนำมาประยุกต์กับเทคโนโลยีและวิชาการทางสถาปัตยกรรมแบบใหม่ เพื่อให้ได้งานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมีลักษณะศิลปวัฒนธรรมประจำชาติและสนองความต้องการแห่งยุคปัจจุบัน[17] หลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่นี้ ริมมีผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวงการสถาปัตยกรรมไทยขึ้น ทำให้มีความหวังว่าในอนาคตอันใกล้ จะสามารถนำสถาปัตยกรรมไทยมาประยุกต์กับสังคมใหม่ของไทยได้ การศึกษาสถาปัตยกรรมในสถาบันแห่งนี้ พยายามที่จะแสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้ปรากฏซึ่งหมายถึงเอกลักษณ์ของชนชาติไทยโดยส่วนรวม ทางด้านประโยชน์ใช้สอยนั้นได้สอนให้นำงานสถาปัตยกรรมไทยไปรับใช้สังคมให้มากขึ้น ซึ่งสามารถกระทำได้ในวงกว้างกว่าแต่ก่อน ต่อมาในระยะหลังได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาสถาปัตยกรรมไทยขึ้น นักศึกษาเริ่มไม่สนใจศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นวิชาที่ค่อนข้างยาก ใช้เวลาฝึกฝนนาน และไม่เป็นที่นิยมในการประกอบวิชาชีพ อีกทั้งรายวิชาต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมก็ถูกตัดออกให้เหลือน้อยลงจนไม่ทำให้เกิดความซาบซึ้งและเข้าใจงานสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิมพอที่จะนำไปผสมผสานกับหลักการของสถาปัตยกรรมยุคใหม่ได้ ในที่สุด พ.ศ. 2511 ชื่อคณะสถา-

ปัตยกรรมไทยก็เปลี่ยนเป็นคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และวิชาสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม ก็กลายเป็นวิชาย่อยของหลักสูตรเช่นเดียวกับหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย[18]

ต่อมาเมื่อไม่นานมานี้รัฐบาลเห็นว่า การดำรงชีวิตในสังคมใหม่ของไทยนั้น ทำให้เอกลักษณ์ของชาติเสื่อมถอยลงไปทุกทีหากไม่มีการรักษาไว้ จึงได้ตั้ง "คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ" ขึ้น เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาติไว้ งานสถาปัตยกรรมไทยเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปะ จึงได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาติไว้ด้วย

เมื่อเดือนสิงหาคม 2527 คณะอนุกรรมการส่งเสริมสถาบันชาติ มอบให้สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ร่วมมือกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดสัมมนาเรื่อง "เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย" ขึ้น ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการสัมมนาทำนองนี้

ผลจากการสัมมนาครั้งนี้ สรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทยมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย (ยุคปัจจุบัน) เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมนั้น เป็นผลของการสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ และสถาปนิกต้องมีความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างดีด้วย จึงจะสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมให้มีเอกลักษณ์ของชาติได้[19]

7. สรุป

งานสถาปัตยกรรมไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ยุค คือ สถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม (โบราณ) และสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน (ร่วมสมัย) จากการศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิผลต่องานสถาปัตยกรรมแล้ว เห็นว่างานสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม คงจะมีการสร้างขึ้นใหม่น้อย เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ไม่อำนวย จึงสมควรที่จะอนุรักษ์และซ่อมแซมขึ้นไว้ ส่วนงานสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบันหรือร่วมสมัยนั้น เป็นงานที่ต้องสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ สถาปนิกต้องศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทยมากขึ้น เนื่องจากประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ของชาติในงานสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน

ในวงการวิชาชีพสถาปัตยกรรม น่าจะหวังได้ว่าวันหนึ่งสถาปนิกคงจะหาลักษณะเด่นจากงานสถาปัตยกรรมไทยยุคเดิม มาใช้ให้ผสมผสานกลมกลืนกันในงานสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบัน เพื่อให้เกิดงานสถาปัตยกรรมไทยยุคปัจจุบันใหม่ที่สนองทั้งหน้าที่ใช้สอยและคงไว้ซึ่งความงามและรสนิยมแบบไทย ทั้งได้แสดงให้เห็นการคลี่คลายและความสืบทอดของศิลปวัฒนธรรม จากช่วงเวลาหนึ่งมาสู่อีกช่วงเวลาหนึ่งได้.

เชิงอรรถ

1. จากข้อเขียนหน้า 11 หนังสือ "สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์" โดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี กล่าวว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 นั้น มีการสร้างงานสถาปัตยกรรมซึ่งออกแบบโดยช่างไทยหลายชิ้น เช่น วังสระปทุม พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล และโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง เป็นต้น แต่ได้กล่าวว่า งานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นส่วนใหญ่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่ลอกเลียนแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ดังนั้นงานสถาปัตยกรรมไทยที่สำคัญจึงไม่ปรากฏว่ามีในรัชกาลนี้มากนัก แสดงว่างานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในรูปแบบวังสระปทุม พระตำหนักเปี่ยมสุข และโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุงนั้น มิได้ถูกนับให้เป็นงานสถาปัตยกรรมไทย.

2. งานศิลปะที่เปลี่ยนแปลงง่ายและผ่านไปเร็ว ได้แก่ งานศิลปะที่เป็นไปตามสมัยนิยม(Fashion) หรือความนิยมชั่วคราว (Fad) ซึ่งเสื่อมความนิยมได้เร็ว งานศิลปะประเภทนี้ได้แก่ งานออกแบบเครื่องแต่งกาย เช่น เสื้อผ้า ทรงผม เป็นต้น.

3. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี *สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์*. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, 2525) หน้าคำนำ.

4. ฤทัย ใจจงรัก, *เรือนไทยเดิม*, (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518) หน้า 253.

5. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 1* สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, 2525) หน้า 45.

6. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1* รัชกาลที่ 1–รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325–พ.ศ. 2394), (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525) หน้า 165.

7. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 1* : อ้างแล้ว หน้า 12.

8. เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

9. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 8* โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมเณศ, 2525) หน้า 9–10.

10. จากหลักสูตรการเรียนของคณะสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร แบ่งสถาปัตยกรรมไทยออกเป็นยุคสถาปัตยกรรมไทยเดิมหรือสถาปัตยกรรมไทยโบราณ กับยุคสถาปัตยกรรมไทยปัจจุบัน.

11. โชติ กัลยาณมิตร, "สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม" ใน *ลักษณะไทย เล่ม 1 : ภูมิหลัง.* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525) หน้า 302.

12. ศิลปากร, กรม กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, *สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5*, (กรุงเทพมหานคร : บี เอฟ ไอ, 2522) หน้า 8.

13. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์*, อ้างแล้ว, หน้า 7–10.

14. โชติ กัลยาณมิตร, เรื่องเดิม, หน้า 302.

15. เรื่องเดียวกัน, หน้า 303.

16. เรื่องเดียวกัน, หน้า 305.

17. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, *สถาปัตยกรรมไทยรำลึก*, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2523) หน้า 84.

18. โชติ กัลยาณมิตร, เรื่องเดิม, หน้า 305.

19. สรุปผลการสัมมนาเรื่อง "เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย" ณ โรงแรมเอเชียราชเทวี กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2527.

บรรณานุกรม

1. กรุงเทพจำกัด, ธนาคาร (เจ้าของโครงการ), *ลักษณะไทย เล่ม 1* : ภูมิหลัง, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

2. ศึกษาธิการ, กระทรวง, *แนวพระราชดำริเก้ารัชกาล*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2527.

3. ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5*. กรุงเทพมหานคร : บี เอฟ ไอ, 2522.

4. ศิลปากร, กรม, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 1* สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, 2525.

5. ศิลปากร, กรม, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 8* โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิฆเณศ, 2525.

6. ศิลปากร, กรม, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1* : รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2525 – พ.ศ. 2394). กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

7. ศิลปากร, กรม, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2* รัชกาลที่ 3–พ.ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

8. ศิลปากร, กรม, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3* พ.ศ. 2475–ปัจจุบัน, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

9. ศิลปากร, มหาวิทยาลัย, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. *สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, 2525.

10. ศิลปากร, มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. *สถาปัตยกรรมไทยรำลึก*, กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2523.

11. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. *อยู่อย่างไทย* : บทโทรทัศน์ พ.ศ. 2523–2524. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพรึก, 2525.

12. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. *อยู่อย่างไทย* : บทวิทยุ พ.ศ. 2524. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพรึก, 2525.

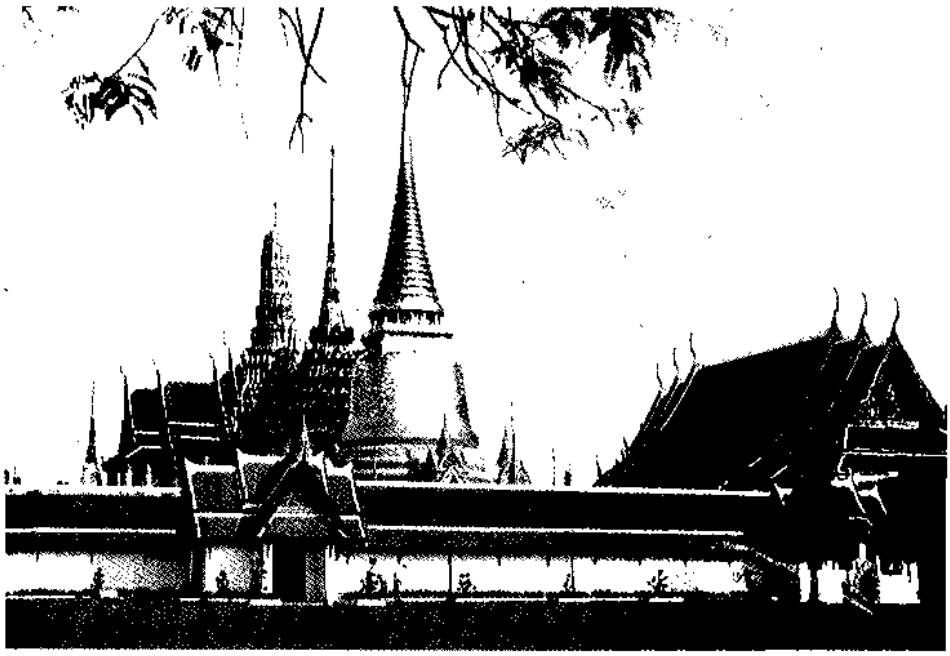
13. ส. พลายน้อย, *เล่าเรื่องบางกอก*. กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, 2525.

14. เฉลิม ใจจงรัก. *เรือนไทยเดิม*. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518.

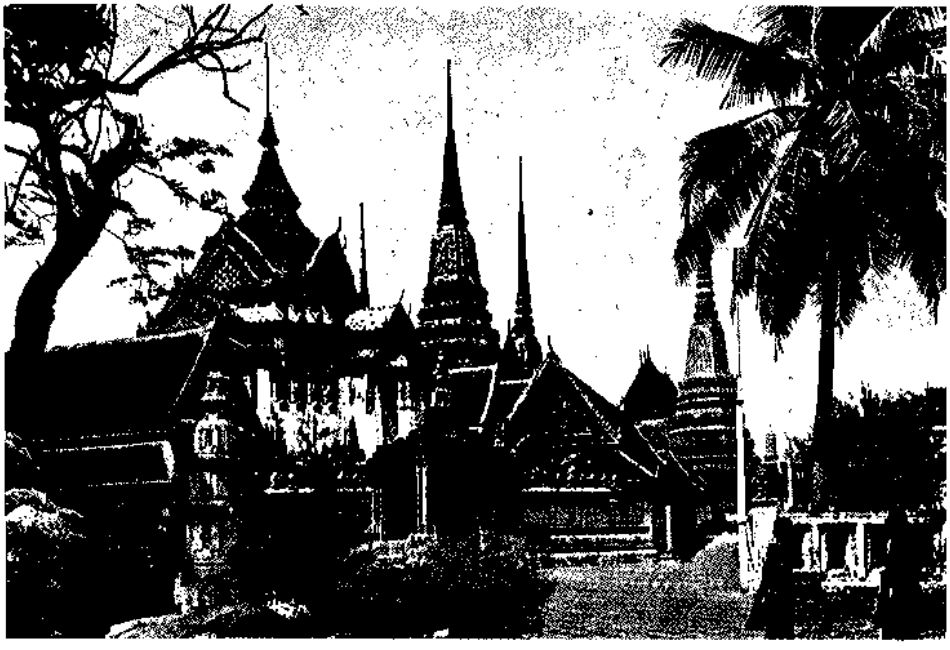
15. ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. *ศิลปากร*. ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม–ธันวาคม 2522.

16. ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. *ศิลปากร*. ปีที่ 4–5 ฉบับพิเศษ. (กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี). ธันวาคม 2523–ธันวาคม 2525.

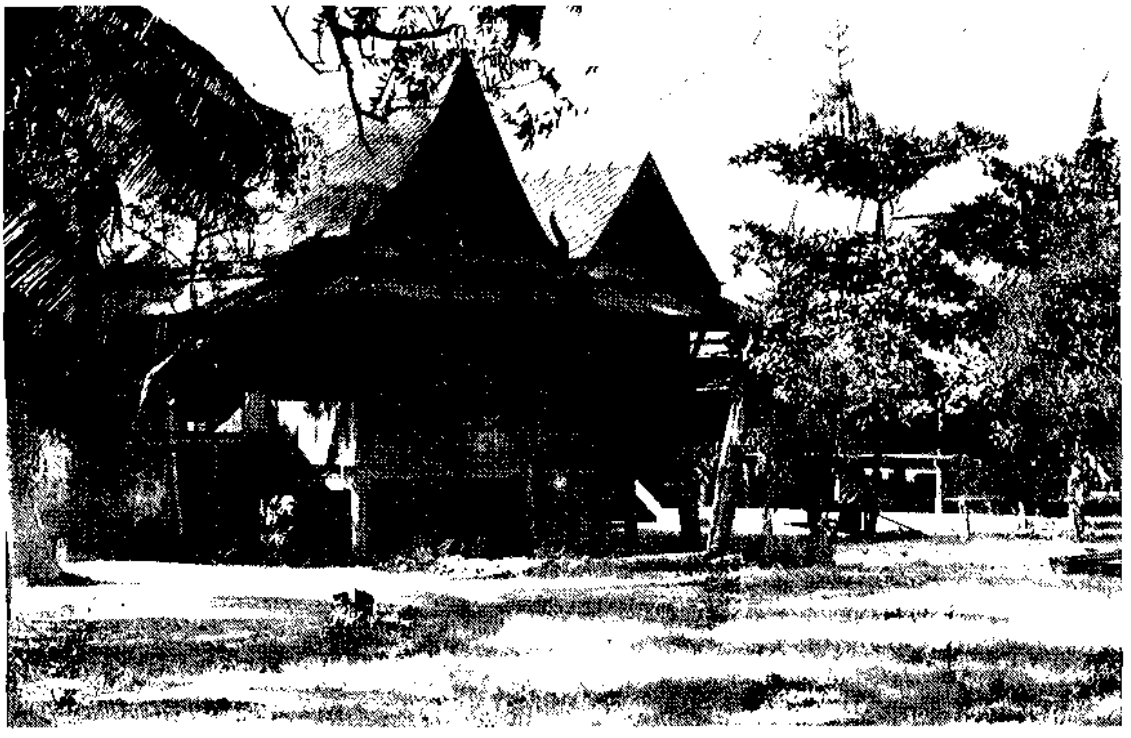
17. ศิลปากร, มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. *วารสารวิชาการ*, ฉบับพิเศษ (ศิลปะสถาปัตยกรรมไทย), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

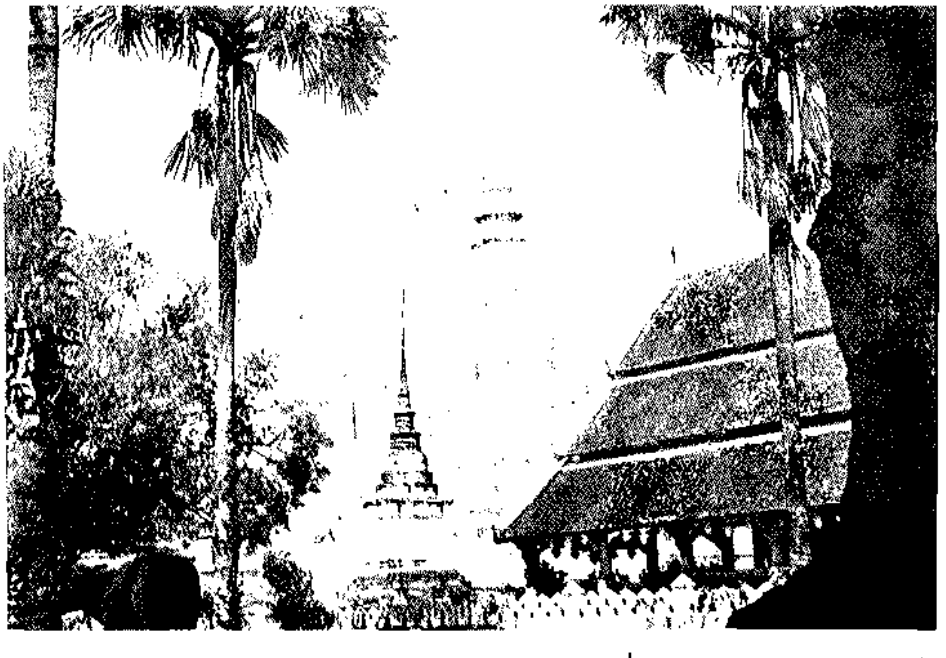
ภาพที่ 1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้วมรกต) กรุงเทพฯ แสดงหลังคารูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ทรงปรางค์บุษบก และหน้าจั่ว

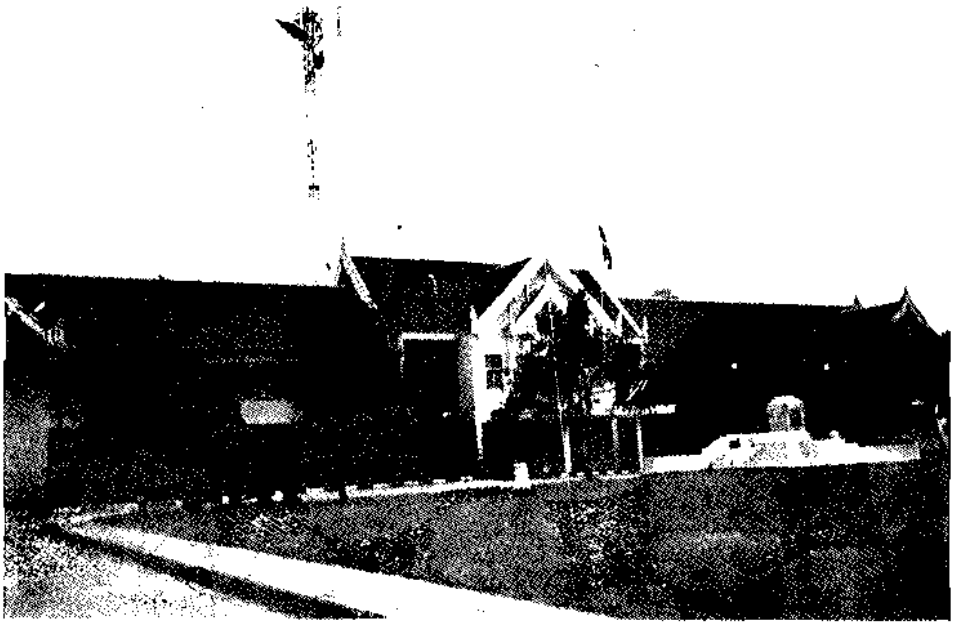
ภาพที่ 2 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) กรุงเทพฯ แสดงหลังคาทรงมงกุฎ และหน้าจั่ว

ภาพที่ 3 กุฎิสงฆ์ แสดงหลังคาทรงหน้าจั่วแบบเรือนไทย

ภาพที่ 4 วัดสวนดอก เชียงใหม่ หลังคาทรงหน้าจั่ว แสดงลักษณะประจำท้องถิ่นภาคเหนือ

ภาพที่ 5 ที่ทำการรัฐบาล หลังคาทรงหน้าจั่ว

ภาพที่ 6 จวนผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี หลังคาทรงหน้าจั่ว

ภาพที่ 7 ห้องรับประทานอาหารโรงแรมที่ภูเก็ต หลังคาทรงหน้าจั่ว แสดงลักษณะประจำท้องถิ่น ภาคใต้

ภาพที่ 8 อาคารเรียน หลังคาทรงหน้าจั่ว